

Анисава Милтенова (София, България)

СЪВРЕМЕННО ИЗСЛЕДВАНЕ НА ГАДАТЕЛНИТЕ ТЕКСТОВЕ В ЮЖНОСЛАВЯНСКИТЕ СРЕДНОВЕКОВНИ РЪКОПИСИ

А д е л и н а А н г у ш е в а - Т и х а н о в а. *Гадателните книги в старобългарската литература*. Издателство БРЪМА. С., 1996, 183 с.

Темата за т. нар. гадателни книги в средновековната българска книжнина безспорно представлява едно от „белите петна“ в съвременната медиевистика. Макар и с повече от вековна история, изследванията на този дял от преводната литература досега имаха или подчертано извороведски характер (проучване и публикуване на отделни преписи и типове творби), или се включваха периферийно в по-общи теоретични обзори върху апокрифите. Едва в последното десетилетие се появиха разработки на такъв важен проблем, какъвто представлява взаимоотношението между фолклора и гадателните книги (Д. Петканова), както и някои бегли догадки относно връзките на гадателните книги с историко-апокалиптичната прогностична литература. От ново изследване се нуждаеха не само отделните преписи на прогностични текстове, обогатени от нови данни от ръкописната традиция в сравнение с трудовете на А. Н. Пипин, М. Н. Сперански, А. И. Яцимирски и др., но и тяхната форма и съдържание. Анализът на структурата на текста, на неговата стилистика и на семантичните определители, според които се извършват предсказанията, са само част от богатата проблематика, която поставят гадателните книги.

Новоизлязлата монография на А. Ангушева-Тиханова съдържа пет глави и приложения. Първата глава под наслов „Традиции в изследването на старославянските гадателни книги“ разглежда съществуващите проучвания и оценки на паметниците. Авторката определя четири

периода в историята на изследванията на гадателните книги, като подробно характеризира постиженията на учените през всеки един от тях. Проблемите са анализирани с оглед на дискуссионните и слабо проучени аспекти на темата, като сред тях са: гадателните книги и апокрифната литература (съответно – „низовата“ литература), идеите за произхода на гадателните книги, въпросът за първите им преводи в старите славянски литератури, връзките на по-старите източни култури и на античността с византийските гадателни текстове, прогностичната книжнина като отражение на историческата действителност и местните традиции и пр. Проследявайки различните концепции относно възникването на гадателните книги и тяхната вариативност и разпространение, А. Ангушева-Тиханова набелязва основните насоки на работата си – сравнително проучване на текстовете на три основни равнища: типологическо, структурно и семантично.

„Развитие, функциониране и жанров модел на гадателните книги в системата на старобългарската литература“ е втората глава на книгата, в която се прави опит да се дефинира спецификата на разглежданите творби. Най-напред авторката се спира на гадателните книги в контекста на прогностичните вявания и ритуални практики. Тя показва пораждането на устойчиви словесни формули в процеса на историята на човечеството, които служат като гадания и предсказания за бъдещето. Обръща се внимание на натрупването на астрологическите знания в тясна връзка с

прогностичните практики още в най-ранната епоха на цивилизацията. На следващо място се разглежда обстойно развоят на прогностичната традиция във Византия през средновековната епоха и рецепцията на отделни типове гадателни книги в старобългарската литература. Става ясно, че в старобългарската писмена традиция са познати само една малка част от предсказателните съчинения във Византия – главно „низова“ по своя характер литература. Отсъствуват стихотворни прогностични текстове, както и творби, предназначени за една високо ерудирана, изкусна в античното знание публика. В това отношение А. Ангушева-Тиханова привлича за сравнение непознати досега ръкописи – например гръцкия Селенологий от Народната библиотека „Ив. Вазов“ в Пловдив. Въз основа на сравнителен анализ тя показва, че старобългарските преводи са били максимално формализирани, отдалечени от древните прогностични техники и са по-близо до символно-магическото предсказание. Освен това се прави важният извод, че гадателните книги в старобългарската литература могат да се отнесат към т. нар. „низов“ пласт на книжнината, но само по отношение на мястото им във византийската литература. Преписвани и разпространявани в монашеска и свещеническа среда, те представляват част от потока на популярната учителна литература (напр. в сборниците със смесено съдържание). Очертават се също така периодите на превеждане и разпространение на гадателните книги – като най-вероятен първоначален етап на проникването им в България се сочи периодът на византийското владичество. Приносен характер има частта, посветена на жанровата природа на гадателните книги. Авторката привежда достатъчно аргументи, че този вид текстове спадат към жанра „указател“, т.е. междинен, транспониращ текст, който интегрира знаците от природата със символично им значение. Тук трябва да се добави, че в много случаи гадателните книги се поместват в началото на ръкописните сборници като един вид уводни „справочни“ части или са съпроводени с календарни и други практически сведения. Когато пък са поместени в богослужбни ръкописи (напр. в Асеманиевото евангелие), те изпълняват функцията на връзка между

каноничния библейски текст и традиционното знание.

В третата глава се очертава типологията на прогностичните текстове според техния състав. Предлага се класификация на видовете гадателни книги, обоснована както спрямо факторите, по които се извършва прогнозата, така и според семантиката на отделните елементи, съставлящи предсказанието. В изграждането на убедителна типология са отчетени постиженията на съществуващите изследвания, но са внесени и редица преоценки и нови моменти. При класификацията на Гръмниците например авторката следва тази на В. Перетц, но са направени съществени уточнения, които прецизират схемата. Използувани са някои неизвестни доскоро преписи, какъвто е този от Центъра за славяно-византийски проучвания „Ив. Дуйчев“, няколко слабо проучени ръкописи от НБКМ – София, и НБИВ – Пловдив, както и редица други от чуждестранни архиви. Корекции от съществен характер са направени и при подялбата на типове на текста на Лунниците, Коледниците, Трелетниците и Съновниците.

„Структурни особености на гадателните книги в старобългарската литература“ е озаглавена четвъртата глава на монографията. Предмет на анализ е формата на текста, според която авторката определя три основни групи: А. Гадателни книги, притежаващи въвеждащо условие – Трелетник, Съновник, Гръмник, Коледник, Месецослов, Рожденник; Б. Гадателни книги, съдържащи въвеждаща формула вместо условие – „Гадание според тридесетте дни на луната“; В. Гадателни книги без въвеждащо условие или формула – „Добри и зли дни“, „Добри и лоши часове“ и др. Този делитбен признак е интересен главно откъм взаимоотношението статика/динамика в прогностичните текстове. Специално място е отделено на гадателните книги с въвеждащо условие, които се смятат за същински представители на жанра. Авторката установява, че началното условие е съставено от верига от следствия (указания), които представляват един вид микроелементи на творбата. Анализирани е тяхната синтактична структура, като се извличат най-често срещаните съчетания от глагол и съществително име или определяемо. Обърнато е

внимание на ритмизацията на структурата на гадателните книги. Описанието на различните ритмични модели е съчетано с техния теоретичен анализ, базиран на теорията на Р. Пикно за славянския колон, основаващ се на изотоническото единство. Установява се, че в прогностичните текстове има пълно покритие между смислово-ритмическа група и синтактична единица, което е една от най-характерните черти на профетичното риторично слово. В тази част на труда А. Ангушева-Тиханова дава нов модел за интерпретация на структурата на гадателните книги, подкрепен в сравнителен план с богат набор от примери както от писмената традиция (например молитвените текстове), така и от устното народно творчество.

Последната част на книгата представя изследване на семантиката на текста на гадателните книги. Авторката изхожда от постановката, че гадателните книги са част от античното наследство в епохата на Средновековието, преосмислено в духа на християнската традиция. Тя се насочва към изследването на онези смислови елементи в текста, които имат функцията на променящ се, динамичен параметър при даване на прогноза – месеците, зодиите, дните на седмицата и т.н. Разглеждайки последователно семантиката на Коледниковите предсказания, на предсказанията за седемте дни от седмицата, на Лунника, Месецоослова и др., тя достига до важния извод, че признатите за традиционни в науката дихотомии официално (канонично) – апокрифно (неканонично) не отразяват действителното състояние на смисловите полета в прогностичната литература. Езическите първоелементи се нагаждат и се трансформират

във форми, които, без да губят изконния си архаичен смисъл, се включват в системата от християнски символи. Изследвани са междутекстовите връзки с други творби (например въпросо-ответната литература) и са сравнени следите от сходни представи и митологически мотиви. Разколебава се невярната представа за гадателните книги като предимно „езически“ по своята същност и обосновава се посочва, че те напълно се вписват в специфичното сакрално пространство на Българското средновековие. Например за предсказанията според седемте дни се установява, че образът на седемте дни се оказва съотносителен с акта на Сътворението – както в официалната ортодоксална доктрина, така и в апокрифните текстове; така представите за седмичния цикъл са двойно детерминирани – от първичните визии за света до подредбата им в една устойчива цялост според старозаветните и новозаветните модели на битието. В тази част на книгата А. Ангушева-Тиханова проявява умението си чрез прилагане на съвременни методики от областта на херменевтиката да разкрие неочаквани страни от същността на прогностичните текстове и мястото им в старобългарската литература.

В края на книгата са поместени образци от различни гадателни книги в превод на съвременен български език, както и най-ранният препис от Гръмника по месеци от известния Драголов сборник от третата четвърт на XIII в.

С приносните си моменти монографията несъмнено представя едно добро постижение на съвременната българска медиевистика и е обещаващо свидетелство за таланта на един млад учен.